

Жас ғалымдар
мінберіТрибуна для молодых
ученыхTribune for young
scientists

ӘОЖ 811.58

Н. Абдраимова, Б. Адилбек

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: 1985-bota@mail.ru

Қытай тілі фразеологизмдерінің этномәдени ерекшеліктері

Кез келген елдің елдігі мен ұлттық болмысын танытатын әр алуан өнері мен салт-дәстүрі, ұлттық тілдің өзіндік ерекшелігі де бар. Қазіргі кезде әлемдік ұлы державаға айналып отырған Қытай еліне, Қытай мәдениетіне, Қытай қоғамына деген қызығушылық қытай тілін оқып-үйренушілер санын арттырды. Біздің елде де осы тілді үйренуге ниет танытушылар баршылық. Кез келген шет тілін үйренудегі ең маңызды және күрделі мәселе – сол тілдің өзіндік ерекшеліктері мен ұлттық мәдениетін терең түсіне алу қиындығында. Осы тұрғыдан алғанда тілдің байлығына, терең тұңғыық сырлары мен құпияларына, сұлулығына тамсану үшін әр ұлттың өз тілінде өзіне тән бейнелі сөз орамдарына, тұрақты сөз тіркестеріне ерекше назар аудару қажет.

Түйін сөздер: қытай тілі, фразеологизм, дағдылы тіркестер.

N. Abdraimova, B. Adilbek

Features usual expression in the system of modern Chinese language

Each language is idiomatic. It includes, along with the whole expression of the individual words, ready to set phrases, turns of phrase, many of which give the language a national flavor. These units make our speech brighter, more colorful. The word “expression” comes from the Greek «phrasis», so the set phrases of words called set phrases or idioms. This paper identifies and examines the system description of the usual expressions as part of the foundation of modern Chinese idiomatic language and the definition of their place and role in the system of modern Chinese phraseology.

Keywords: Chinese, phrases, phraseology, idiomatic language.

Н. Абдраимова, Б. Адилбек

Особенности привычного выражения в фразеологической системе современного китайского языка

Каждый язык идиоматичен. В его состав входят наряду с отдельными словами цельные выражения, готовые устойчивые словосочетания, фразеологические обороты, многие из которых придают языку национальный колорит. Эти единицы делают нашу речь ярче, красочнее. Слово «выражение» происходит от греческого «phrasis», поэтому устойчивые словосочетания слов получили название фразеологических оборотов или фразеологизмов. В данной статье определяются и исследуются системное описание привычных выражений как составной части фразеологического фонда современного китайского языка и определение их места и роли во фразеологической системе современного китайского языка.

Ключевые слова: китайский язык, привычное выражения, фразеологизм китайского языка.

XX ғасырдың 80-жылдары Қытайдағы лингвомәдениеттану ғылымына жаңа бағыт әкелген диалектолог Иоу Жуцзе және тарихшы, географ Чжоу Чженхының «Диалектілер және

қытай мәдениеті» атты кітабы жарияланды. Бұл еңбектің осыған дейінгі ғылыми зерттеулерден басты айырмашылығы – мәдениетаралық коммуникациялар үрдісін қалыптастыру, қытай тілін

үйретудің тиімділігін арттыру, мәтін аудару сапасын жақсартумен қатар, мәдениетаралық байланыстарды нығайту мәселелерін зерттеуінде болды. Бұған дейін қытай тіліндегі идиомалардың этномәдени ерекшеліктерін Қытай ғалымдары Бао Хун, Тань Аошуан және Ресей ғалымдары В.А. Мясников, Г.А. Баженов зерттеген. Алайда олардың еңбектерінде қытай тіліндегі фразеологизмдердің этномәдени ерекшеліктерін қарастырмаған. Сондықтан осы мақалада қытай тілі фразеологизмдерінің этномәдени ерекшеліктерін анықтау, олардың құрылымдық жасалуын сараптау және мағыналық толықтыру жолын анықтау басты мақсат етіп алынды.

Әртүрлі ұлт өкілдерінің ұлттық мәдениетінің өзіндік бояуы, ерекшелігі болады. Мәселен, Батыс пен Шығыс халықтарының мәдениеті сан алуан, тіптен, ортақ бір оқиғаны қабылдау мен жеткізуде де үлкен ерекшеліктер сезіледі. Қытай тіліндегі тұрақты сөз тіркестерін саралау барысында, біз олардың ұлттық-мәдени бояуының қанық ерекшелігін, ал кейде басқа тілдердегі фразеологизмдерге ұқсастықтары да бар екеніне көз жеткіздік. Сондықтан оларды зерттеген кезде міндетті түрде лингвоелтану аспектісіне көңіл бөлу қажет. Көп жағдайда, фразеологизмнің негізін құрап отырған елтануға қатысты маңызды мәселелерді білмеу, оның астарлап, бейнелеп жеткізгісі келіп отырған мәнін түсінуге кедергі келтіреді. Тұрақты сөз тіркестері әр елдің тарихына, мәдениетіне, тұрмыс-тіршілігіне, салт-дәстүріне қатысты фактілер, оқиғалар, құбылыстар негізінде қалыптасады. Оларда ономастикалық компоненттер, яғни топонимдер (географиялық жер-су атаулары) және тарихта болған адамдардың аттарымен қатар фантастикалық, мифтік жануарлар, құдайлар, аруақтар, құбыжықтар, әдеби шығармалардағы кейіпкерлер жататын антропонимдер (адамдардың аты-жөндері) көптеп кездеседі.

Мысалы: *Чэн юй*:

勢如破竹 – Тікелей аудармасы «Бамбукті кескендей жағдай».

Мағынасы: жеңістен жеңіске жету

Қазақша баламасы: «Өзін зор санап басқаларды қор санау».

心花怒放 – Тікелей аудармасы: «Жанымның гүлдері құлпыра бүр жарды».

Мағынасы: жанның жадырауы, қуану.

Қазақша баламасы: «Қуанышы қойнына сыймау».

拔苗助长 – Тікелей аудармасы: «Енді шыққан балаусаны төбесінен тарту, қолдан өсуге көмектесу».

Мағынасы: Өсірем деп өркенін жұлу.

Қазақша баламасы: «Қылшығын шығарам деп былшығын шығару».

开天辟地 – Тікелей аудармасы: «Жерді жарату, аспанды жарату».

Мағынасы: Тарихта алғаш рет, бұған дейін болмаған.

Қазақша баламасы: «Атам заманнан бері болып көрмеген».

Янь юй:

三人行必有我师 – тікелей аудармасы: «Келе жатқан үшеудің бірі менің ұстазым бола алады».

Мағынасы: «әрқашан өзгеден бір нәрсе үйренуге болады».

远亲不如近邻 – Тікелей аудармасы: «Алыстағы туыс жақындағы көршіге жетпейді».

Мағынасы: Сыйластық, береке-бірлік.

Қазақша баламасы: «Алыстағы туыстан жақындағы көрші артық».

一女不吃两家茶 – Тікелей аудармасы: «Қыз бала екі үйдің шайын ішпейді».

Мағынасы: Жаңа түскен келін екі үйдің шайын бірден іше алмайды. Келіннің некесі екі рет қиылмайды. Қыз тұрмысқа екі рет шықпайды.

Қазақша баламасы: «Тастай батып, судай сіңу».

Сехоуюй:

雨落拖被絮 – 越被越重 – Тікелей аудармасы: «Жауынды күні мақтаны арқалап көтеру, көтерген сайын ауырлайды».

Мағынасы: Баста ми жоқ болса, екі аяққа күш түсер.

Қазақша баламасы: «Ақымақ бас екі аяқтың соры».

寒天吃冷水 – 点点在心头 – Тікелей аудармасы: «Аязды күні суық су ішу, өз дерті өз ішінде»

Мағынасы: «ойланбай әрекет жасау».

Қазақша баламасы: «Ақымақ жауынды күні суға түсер».

Гуаньюньюй:

虎口里拔牙 – Тікелей аудармасы: «Жолбарыстың тісін қағып алу».

Мағынасы: «қауіпті, қиын күрес».

Қазақша баламасы: «Жолбарыстың жүрегін жұтқан».

下软蛋 – Тікелей аудармасы: «жұмсақ жұмыртқа табу».

Мағынасы: бос, осал, қорқақ, еріншек.

Қазақша баламасы: «Сужүрек, қояндай қорқақ» [4,186,346,436,656.].

Бұл жерде *гуань юн юй* мен *се хоу юйга* топонимдердің аз кездесуі тән екенін айта кеткен жөн.

Қазіргі кезде қытай тілінің кеңінен таралған жіктемесі қытай тілінің лингвист маманы Ма Гофан (马国凡) ұсынған нұсқа болып есептеледі, ол бес бөліктен тұрады:

Чэньюй (成语, пиньинь: chéngyǔ, тікелей аудармасы: «дайын тіркес») – идиома.

Яньюй (谚语, пиньинь: yànyǔ) – мақал.

Сехоууй (歇后语, пиньинь: xiēhòuyǔ, тікелей аудармасы: «соңы жұтылып кеткен сөздер») – толық айтылмаған сөз.

Гуаньюньюй (惯用语, пиньинь: guànyòngyǔ, тікелей аудармасы: «дағдылы тіркес») – фразеологиялық тіркес.

Суюй (俗语, пиньинь: sùyǔ, тікелей аудармасы: «жедел айтылған тіркес») – мәтел.

Чэньюй құрылысында әртүрлі символдық мағыналарды білдіретін сыңарлардың жұптары да жиі кездеседі. 风云 (Fengyun) – жел мен бұлт, соғыс қимылдарын немесе күтпеген саяси толқуларды білдіреді. 风雷 (Fenglei) – жел мен күн күркіреуі төңкеріс, бас көтерулерді, ірі көлемді және үздіксіз шабуылдаушы күштерді сипаттайды. 风月 (Fengyue) – жел мен ай және 风雨 (fengyu) – жел мен жаңбыр – махаббат істері мен қызықтарын көрсетеді.

Қытай тілінде фразеологиялық бірліктердің ұлттық-мәдени ерекшелігі олардың тарихи тәжірибесі, мәдениеті және дәстүрімен тығыз байланысты. Фразеологизмдер ұлттық мәдениеттің белгілі бір түрлері мен символдарын көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар ұлттық сананың қалыптасуына көмектеседі. Қытай тіліндегі фразеологиялық бірліктер бірнеше ақпараттық блоктан құралған шағын мәтін болып табылады. Фразеологизмдердің образдық негізі әлемнің ұлттық мәдени бейнесін көрсетеді. Олардың ұлттық мәдени ерекшеліктері ретінде бай мәдени коннотацияларды пайдалануын да айтуға болады. Олардың қатарына әртүрлі ономастикалық лексика, ең алдымен, географиялық атаулар, адамдардың, құдайлардың, аңыз және әдеби кейіпкерлердің атаулары жатады. Мысалы, жануарлар мәдени

коды тек зоонимдер концептерімен ғана емес, сондай-ақ мифологиялық жануарлармен де бейнеленеді. 凤(Feng) – феникс, 麒麟 (qilin) – мүйізі, қабыршақты сауыты бар мифологиялық аң, 龙(long) – айдаһар және 龟(gui) – тасбақа – төрт рух/құдай, бұлар бақыт пен байлықтың, ұзақ ғұмырдың белгілері. Бұл мифтік бейнелердің символикасын 凤毛麟角(feng mao lin jiao) сирек, бірегей фразеологизмнің семантикасынан көруге болады. 凤(Feng) – феникс және 龙(long) – айдаһар отбасылық бақыт пен адам өміріндегі қуанышты білдіреді. 鸾 (Luan) – феникс тектес құс және feng – феникс – бақытты сипаттайды. 鹤 (He) – аспан тұрғындарын таситын мифтік тырна, ұзақ ғұмыр символы. Зоонимдер: 狮子 (shizi) – арыстан ержүректікті, қуатты және жауынгерлікті; 豹 (bao) – леопард, қабылан күш пен ержүректікті, ерлікті, тек арыстан мен жолбарысқа ғана жол береді; 牛 (niu) – сиыр еңбексүйгіштік пен көнбістікті (сондай-ақ төзімді, асау, мығым секілді тұрақты сипаттамалары да бар); 马 (ma) – жылқы – үлкен болашақ, сонымен бірге жауынгер, көсем, ержүрек, өжет, тәжірибелі, шыдамды, жылдам, ұшқыр секілді тұрақты сипаттамалары бар; 鸿 (hong) – аққу – үлкен ерік-жігерді; уан-мандарин үйрек–таза және адал махаббатты, бір-бірін құрметтейтін жұбайларды білдіреді. 鲤鱼 (Liyu) – сазан, тұқы (карп) сөзінің морфемалары 鲤 (li) – кіріс, пайда және 鱼 (yu) – молшылық, тоқтықпен бірдей айтылады, сондықтан «тұқы» сөзі қытай тілінде жағымды естіледі және байлықты, атақты білдіреді. 狗(Gou) – ит – жағымсыз әсер береді, ерте заманнан ит дұшпанмен, жеккөрінішті, төмен адаммен, ең жаман қасиеттері бар кісімен салыстырылған; 狼(lang) – қасқыр, көбінесе бұл аңмен ызақорлық, қатыгездік пен ұятсыздық, опасыздық, қомағайлық, қауіп көрсетіледі; 狐狸(huli) – түлкі қулық-сұмдықпен, теріс жолға түсірумен байланыстырылады; 猪 (zhu) – шошқа-ауқаттылық пен байлық, жалқаулық, мешкейлік, отбасының еркесі секілді түсініктермен қатысты [3, 230 б.].

Фразеологизмнің құрылымынан өзге этномәдени ерекшеліктерді көрсету амалдарының маңыздыларының бірі – оның семантикасы (сөздің, таңбаның мәні). Қытай фразеологизмдері символдық мәндерге толы, өйткені әртүрлі мәдени кодтардың концептілерінен тұрады: түстерді білдіретін сөздер, өсімдіктердің атауы, аң аттары, табиғат нысандары мен

құбылыстарының атаулары, сан аттары. Бұл кодтар бірқатар концептілерден тұрады, олардың мағыналары қоғам дамуының белгілі бір тарихи кезеңінде қытай халқы қалыптастырған және жүйелеген түсініктерімен тығыз байланысты.

Фразеологизмдердегі бейнелерді таңдаудағы дәлелдің болуы қытай тілінің ұлттық өзгешелігін көрсетеді. Қытай тілінің фразеологизмдерінің өзіндік сипатының болуы әлемді қабылдаудағы ерекшелігіне байланысты. Бірдей тілдік концепт орыс және қытайлықтар үшін өзіндік айрықша мазмұнға ие, бұл фразеологизмдерді аударуда қиыншылық туғызады.

Фразеологизмдер тілдегі ұлттық мә-

дениеттің белгісі болып табылады, ғалым В.Г. Гактың пікірінше, «фразеологизм – тілдің ұлттық мәдени ерекшеліктеріндегі айрықша көрініс» [Гак 1999, 260]. Этнолингвистика мен лингвомәдениеттанушылардың айтуынша фразеологизмдер мәдени дәстүрлер мен құндылықтардың тілге тереңдеп сіңірудің құралы мен тәсілдерін анықтауға көмектеседі [1999, 15].

Соңғы жылдары әлемдік тіл ұстарту ғылымында фразеологизмдерді зерттеуге ерекше назар аударылуда. Мұндай зерттеулерде адамдар басты объекті болып алынуы кездейсоқ жағдай емес, себебі сол арқылы адамдар қоршаған орта мен өзін-өзі тануға ұмтылуда.

Әдебиеттер

- 1 汉语成语词典/宋永培的编者 成都四川辞书出版社。2000。 – 1136页
- 2 汉语熟语与中国人文世界/ 崔希亮 北京语言文化 (2006-02出版)
- 3 Войцехович И.В. Практическая фразеология современного китайского языка. – М.: Восток-Запад, 2007. – 509 с.
- 4 Абдуракын Н. «Қытай-қазақ фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 177 б.

References

- 1 Seres idioma Dictionary I / Carmen Yongpei editor Chengdu, Sichuan Lexicographical Publishing Domus. MM. – 1136 Page
- 2 Sayings Sinensis Sinensis et humana mundi / Cui Xiliang Beijing culturae et Language (2006-02 Edition)
- 3 Voitsekhovitch I.V. Froazeologiya modern Chinese practica lingua. – Moscow: East-West, 2007. – 509 p.
- 4 Abdurakyn N. “Қытай-Kazak frazeologiyalyk sözdigi. – Almaty: Kazakh University, 2012. – 177 b.